

Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. M. Kotsiubynskoho. Serii: istoriia. 2010. Vyp. 17. S. 31–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_2010_17_8.pdf. 10. Зубкова Е. Ю. Послевоенное советское общество: политика и повседневность (1945–1953 гг.) [Postwar Soviet Society: Politics and Everyday Life (1945–1953)]. М., 1999. С. 29–71. 11. Radianska Zhytomyrshchyna. 1946. 27 bereznia. № 62. 12. Derzharkhiv Zhytomyrskoi oblasti. F. R-1150. Op. 2. Spr. 62. 475 ark. 13. Ibid. F. R-1982. Op. 3. Spr. 30. 513 ark. 14. Ibid. F. R-1150. Op. 2. Spr. 787. 372 ark. 15. Shliakh sotsializmu. 1950. 8 bereznia. № 20.

Natalia Kovalenko

SOCIAL WELFARE OF THE II WORLD WAR INVALIDS IN THE VILLAGES OF ZHYTOMYR REGION IN 1944–1948 S.

In this article the social politics of the state as for the II World War invalids who lived in the villages of Zhytomyr region in the period of «the late Stalinism» is described. The problems of supply of clothing, shoes, domestic things, building materials, etc. are shown. The problems of the material-financial capacity of the region are presented. The work of military trade who cared about invalids is assessed. The disadvantages of medical-occupational expert commissions which established new criterias for the «invalid» category are highlighted. Pension provision of invalids of different disabled categories are given. Also features of the card system existence with the help of which the disabled veterans got some bread is depicted. The examples of difference between market prices and ration prices and upsurge in food costs are submitted. It was found out that the situation with the food for the invalids was really difficult. The provision of this category of people in the sanatoriums is presented. It was found out that the employment of the II World War invalids was performed after requalification courses of main professions in order to provide national economy with the workers. Conditions in which invalids had to work were investigated. It is shown how important for the invalids was exemption from the agricultural tax. The role of unions in social welfare sphere is brought into focus. The main activities of unions are shown. It is concluded that the social politics of the soviet government in afterwar period influenced directly on the material condition of the village citizens.

Key words: invalid, social welfare, product card, tax.

УДК 324(477.8)»1946/1951»

Олександра Стасюк

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНІЧНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ В УРСР ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті висвітлено організаційно-технічні аспекти підготовки та проведення виборчих кампаній в УРСР за часів сталінізму. Охарактеризовано передвиборчі заходи (утворення виборчих комісій, підготовка документації, укладання списків виборців, висування кандидатів у депутати, налагодження зв'язку, фінансові приготування тощо), процес голосування та оголошення результатів під оглядом дотримання конституційних норм. Агітаційну кампанію виділено як найважливішу складову передвиборчих заходів. Окреслено роль рад та виконкомів різних рівнів у організації та проведенні виборів. Акцентовано на повній підконтрольності виборчого процесу партійним органам влади, використанні представниками режиму маніпулятивних технологій та адміністративного ресурсу. Показано відмінності організації виборчого процесу у західноукраїнських областях, де вибори проходили за присутності Червоної армії та мали примусовий характер.

Ключові слова: УРСР, сталінський період, виборчі кампанії, організаційно-технічна складова виборів.

Реформування чинної виборчої системи України у відповідності до вимог суспільства та міжнародних організацій є нагальною потребою сьогодення. Ретроспективний аналіз функціонування вітчизняних парламентських інституцій, особливо радянського періоду, допоможе краще зрозуміти кризові ситуації, у які періодично потрапляє Верховна Рада, та обрати оптимальний шлях реформ.

Метою статті – висвітлити організаційно-технічні особливості перебігу виборчих кампаній в УРСР повоєнного періоду, зосередивши особливу увагу на ситуації у західноукраїнському регіоні, де стосунки влади й населення відрізнялися особливою напругою, оскільки ще не встигли набути мімікрізованих форм.

Виборчі кампанії в УРСР стартували після опублікування в центральній пресі указу Президії Верховної Ради УРСР про проведення виборів. Формально їх організацією займалися радянські

органи влади та виборчі комісії, проте керівну роль відігравали партійні структури. Практично всі питання передвиборчої організаційної роботи належали до компетенції Політбюро ЦК КП(б)У, з яким Президія Верховної Ради (далі – ВР) УРСР та Республіканська виборча комісія (далі – РВК) узгоджували дату проведення виборів, проект кошторису, структуру виборчих округів, накладі і зміст агітаційних видань, зразки виборчої документації (бланки списків виборців, посвідки на право голосування, протоколи голосування, бюлетені тощо).

Виборчі округи із виборів до ВР СРСР, згідно із законодавчих норм, утворювалися із розрахунку: 300 тис. населення на один округ [1], а до ВР УРСР – 100 тис. населення на округ [2]. Інформація про округи мала бути опублікована у пресі за 50–55 днів до виборів. Кількість виборчих округів варіювалася у часі, що пов'язано із природним приростом населення, адміністративно-територіальними змінами, «приєднанням» до СРСР нових територій тощо. Наприклад, під час виборів до ВР УРСР 1938 р. на території республіки утворено 304 виборчих округи (а разом із приєднаними 1939 року західноукраїнськими областями – 400), у 1947 р. – 415, а під час аналогічних виборів 1951 р. – 421 [3, арк. 2]. Постійне зростання виборчих округів у повоєнний період видається дивним, адже втрати населення України у Другій світовій війні мали б позначитися на кількості електорату. З цього випливає, що влада не дотримувалася законодавчого принципу організації виборчих округів, щоб приховати справжню кількість жертв, спричинену війною та репресіями.

Виборчі дільниці у містах, селищах, а також селах утворювали з розрахунку – одна виборча дільниця на 1500–3000 осіб [4]. Їх кількість також невпинно зростала відповідно до збільшення кількості населення республіки. Якщо під час виборів до ВР СРСР 1946 р. в УРСР їх нараховувалося 25600, то у березні 1950 р. – 26008, тобто на 408 одиниць більше. Значно зросла кількість виборчих дільниць у Дніпропетровській, Миколаївській, Одеській, Сталінській областях та у м. Києві, але у західноукраїнських областях спостерігаємо зворотну тенденцію: під час виборів до ВР СРСР у лютому 1946 р. тут створено 7072 виборчих дільниць, а у березні 1950 р. – 6810, тобто на 262 дільниці менше [4, арк. 266]. Офіційно влада пояснювала це переселенням селян західноукраїнських, а також Житомирської та Кам'янець-Подільської областей у південні області УРСР [5, арк. 44]. Насправді ж зменшення кількості виборчих дільниць відбувалося насамперед у зв'язку із масовими репресіями та депортаціями західноукраїнської людності у віддалені райони Сибіру, внаслідок чого з адміністративної карти регіону зникали цілі села [6, с. 49–62]. Впродовж 1944–1952 рр. у цих областях репресовано понад 500 тис. осіб, у тому числі вбито 153 тис. і вислано за межі України 203 тис. [7, с. 391].

Після поділу областей на округи відбувалося формування виборчих комісій. Склад низових виборчих комісій висували за місцем праці або від громадських організацій із подальшим затвердженням на засіданнях облвиконкомів, міськрад та райрад. Члени окружних виборчих комісій відповідали за перебіг виборів на території округи, стежили за своєчасним утворенням дільничних виборчих комісій та забезпечували їх виборчими документами, реєстрували кандидатів у депутати, встановлювали результати виборів по виборчій окрузі та подавали їх до РВК, розглядали скарги дільничних виборчих комісій та окремих громадян тощо. Дільничні виборчі комісії перевіряли правильність укладання списків виборців, здійснювали процес голосування та підраховували голоси, подані за кожного кандидата, надсилаючи результати до окружних виборчкомів [8, с. 9–11].

Виборчкоми республіканського та окружного рівнів майже повністю складалися з партійців та членів підконтрольних їм молодіжних організацій. Так, РВК із виборів до ВР УРСР 9 лютого 1947 р. складалася з 15 осіб, з яких 13 були членами і кандидатами ВКП(б) та двоє членами ВЛКСМ [9, арк. 71–72]. До складу комісій часто кооптували відомих осіб. Зокрема, до складу виборчої комісії УРСР на виборах до Ради національностей у лютому 1946 р. залучено М. Возняка (академік, завідувач кафедри історії української літератури Львівського державного університету), обраного від колективу професорів, викладачів та студентів університету. Сюди ж входили письменник М. Рильський та колишній партизанський ватажок С. Ковпак [10, арк. 74].

Районні та сільські виборчі комісії складалися переважно із голів сільрад та колгоспів, учителів, передовиків виробництва тощо. З огляду на несаможиттєвість виборчкомів вказаного рівня, відсоток партійців тут був нижчим. Низові виборчі комісії регулярно отримували інструктаж зі сторони обкомів та райкомів. На самотійне вирішення їм залишали лише дрібні технічні проблеми.

Перед кожними виборами приймали пакет документів про утворення виборчих округів та дільниць, затвердження списків членів виборчих комісій, зразків виборчих документів, скриньок для голосування, печаток виборчих комісій, порядок проведення голосування у особливих округах та ін. [11, арк. 2]. Уся виборча документація в УРСР виготовлялася централізовано й підлягала уніфікації. Це стосувалося не лише тексту документів, але навіть якості та кольору паперу. Тож,

коли під час підготовки виборів до ВР СРСР (1946 р.) при перекладі на українську мову зразків бюлетенів на виборах, надісланих із Москви, були допущені незначні розбіжності (у тексті «Оставьте в избирательном бюллетене фамилию одного кандидата, остальных вычеркните» слово «остальных» перекладено по-різному: «інших», «решту», «останніх», це одразу ж знайшло відображення у відповідних інструкціях партійних органів, які наказували здійснювати переклад виборчої документації Президією ВР УРСР [12, арк. 44]. Готова документація розподілялася у найбільших регіональних обласних центрах, звідки її забирали спеціально уповноважені представники районів, а з районних центрів розсилали у сільрадах [13, арк. 1–72].

Бланки документів під час виборів до ВР СРСР у 1946 р. виготовлялася переважно українською мовою, однак з огляду на специфіку національного складу західноукраїнських областей, друкували також мовами нацменшин. Зокрема, для Тернопільської, Львівської, Дрогобицької та Станіславської областей – польською мовою, Закарпатської – румунською та угорською, Чернівецької – молдавською і румунською, Ровенської – чеською [13, арк. 220–221]. Російською мовою бланки та бюлетені друкували лише для Ізмаїльської та частково Миколаївської областей. Однак уже через рік, під час виборів до ВР УРСР (1947 р.), голова виконкому Сталінської обл. запросив 50 % бланків виборчих бюлетенів російською мовою, Одеської – 40 %, Ворошиловградської (тепер Луганська) – 25 %, Миколаївської – 23 %, Кам'янець-Подільської – 15 % і т. д. [13, арк. 222–223]. Під час виборів до ВР СРСР у березні 1950 р. російською мовою для Сталінської обл. друкували уже весь наклад бюлетенів, для Ворошиловградської – 40 %, Одеської – 55 % і т.д. У Закарпатській обл., окрім української, бюлетені та виборчу документацію надалі друкували угорською (15 %) та румунською (2 %) мовами. У Чернівецькій області зберігалася потреба друку бюлетенів молдавською мовою (15 %) [4, арк. 121].

В усіх виборчих округах бюлетені друкували з резервом 12 % на випадок різних «технічних помилок». Резерв бюлетенів розподіляли наступним чином: 4 % залишали в окружних виборчих комісіях, а 8 % передавали дільницям [4, арк. 128]. Це не лише не вважалося незаконним, але й було однією із цілком офіційних вимог. Тож, коли Кіровоградська окружна виборча комісія на виборах до Ради національностей станом на 1 березня 1950 р. мала у своєму розпорядженні лише 10 % резервних бюлетенів, то за наказом РВК змушена була додрукувати ще 2 % бюлетенів [4, арк. 121–122]. Тобто, кожна виборча дільниця у день голосування мала надлишок бюлетенів, що сприяло фальсифікації результатів виборів.

Важливою частиною організаційно-технічної підготовки виборів було укладання реєстру виборців. Списки мали бути готові за місяць до початку голосування і вивішені для загального ознайомлення. Як майбутніх виборців реєстрували всіх осіб, які досягли 18-ти років. Роботу щодо складання та уточнення списків виборців, згідно із законодавством, покладено на міські, районні у містах, сільські та селищні ради. До цієї роботи залучали комсомольців, учителів, місцевих активістів. У західноукраїнських областях робота із укладання списків виборців затягувалася через активну протидію повстанців, які закликали селян не реєструватися, нищили уже виготовлені списки [14, арк. 7–8].

Під час виборів до ВР СРСР у лютому 1946 р. вперше були відкриті закордонні виборчі округи, щоб дати можливість проголосувати червоноармійцям, які на той час перебували за межами СРСР. Влада підкреслювала, що не можна позбавляти права голосу осіб, які винесли на своїх плечах тягар війни та продовжують виконувати свій обов'язок щодо захисту Вітчизни. Водночас, право голосувати на особливому виборчому округу отримали вільнонаймані, члени сімей військовослужбовців, відряджені у службових справах, члени дипломатичного корпусу СРСР та представники преси.

Кошти на проведення виборчих кампаній виділялися із державного бюджету [15, арк. 168]. Перед кожними виборами президія ВР УРСР затверджувала кошторис витрат [16, арк. 157–159], яким регламентувала видатки кожної із областей. Зокрема, у грудні 1946 р. перед виборами до ВР УРСР вони становили по 8 тис. крб. на кожну окружну комісію і по 375 крб. – на дільничну. Обсяг фінансування на область залежав від кількості виборчих дільниць [13, арк. 73–141]. Витрати на проведення виборів від каденції до каденції зменшувалися, адже виконкоми накопичували певну матеріальну базу, яку зберігали до наступних виборів (скриньки для голосування, наглядна агітація тощо). Тож, кошторис витрат на проведення виборів до місцевих Рад депутатів трудящих УРСР у грудні 1947 р. склав 23 млн 272 тис. крб. [11, арк. 242–243], а на подібні вибори, що відбулися 17 грудня 1950 р. влада витратила лише 20 млн 992 тис. крб. [16, арк. 157–159].

Напередодні проведення виборів перевіряли наявність та якість зв'язку у областях для вчасної та безперешкодної передачі результатів голосування до РВК [10, арк. 1–3]. На початок 1946 р. в УРСР телефонізовані майже 60 % всіх виборчих дільниць [12, арк. 49], а 1950 р. – 97 %. Для дублювання основних ліній зв'язку використовували радіозв'язок (83 %). Особливо часто його застосовували у західноукраїнських областях, де телефонічні лінії знищувалися повстанцями.

Однак, у багатьох областях продовжували використовувати гужовий транспорт та кур'єрів [5, арк. 60–61]. Листи та телеграми з грифом «виборча» надсилали у прискореному режимі, як урядову кореспонденцію.

Під час виборчих кампаній 1946–1947 рр. та 1950–1951 рр. члени виборчих комісій західноукраїнських областей отримали дозвіл приступати до підрахунку голосів, не чекаючи 24-ї год., а одразу після того, як проголосують усі виборці. Таке рішення члени РВК прийняли з огляду на складну суспільно-політичну ситуацію у західноукраїнському регіоні, де проведенню виборів активно перешкоджали «банди українських націоналістів» [12, арк. 57].

За місяць до виборів відбувалося висунення кандидатів у депутати. Кандидатури народних обранців висували на зборах трудових колективів, громадських та профспілкових організацій. Від кожного виборчого округу обирали лише одного депутата, жорстко контрольованого владою. За таких обставин висуненнями ставали лише представники від правлячої комуністичної партії та підконтрольні партійним комітетам особи. Альтернативи висуненням від партії не існувало.

Агітація і пропаганда становили найважливішу складову радянських виборчих кампаній, адже вибори використовувалися владою як засіб індоктринації суспільства: з їх допомогою населенню нав'язували потрібні політичні меседжі та установки, а також форми суспільної поведінки. Це пояснює, чому влада виділяла такі величезні кошти на проведення виборчих кампаній, результативність яких ніяк не впливала на ротацію у владі.

Агітація за кандидатів проводилася передовсім партійними структурами, однак виконками різних рівнів також брали у цьому активну участь, хоча виборче законодавство УРСР не передбачало агітації за кандидатів з боку держави. Агітаційну роботу покладали також на членів виборчих комісій, адже потреба розширення агітаційної кампанії під час виборів була такою великою, що це незаконне рішення вдомашнилося у радянській виборчій практиці. Поступово воно стало обов'язковою частиною роботи виборчих комісій усіх рівнів, а за його невиконання критикували і виносили догани. Отже, радянським посадовцям під час виборів було властиве широке використання адмінресурсу.

Процедура голосування була простою. Громадянин мав надати членам виборчої комісії документ, який засвідчував його особу (паспорт, колгоспна книжка), після чого отримував бюлетень. Пройшовши у кабінку для голосування, виборець мав виконати наступну дію: «залишити у бюлетені прізвище обраного кандидата, а решту викреслити». Ця фраза була незмінно присутньою у всіх редакціях «Положеннях про вибори...» та агітаційних матеріалах, хоча у бюлетені завжди був тільки один кандидат. Цим влада намагалася продемонструвати, що чітко дотримується впроваджених демократичних норм. Після цього бюлетень треба було вкласти у конверт і опустити в урну. Виборці, які не могли самостійно заповнити бюлетень через фізичні вади чи неграмотність, могли попросити допомоги у будь-кого з членів виборчої комісії або присутніх на дільниці виборців. Під час голосування порушувався принцип таємності голосування, адже виборцеві, який хотів викреслити кандидата, потрібно було зайти до кабінки, тоді як більшість громадян, боячись переслідувань з боку спецслужб, одразу кидали отримані бюлетені до урн.

Підсумки голосування підводив Центрвиборчком задовго до отримання протоколів виборчих комісій, орієнтуючись на телефонні та телеграфні повідомлення з областей. Підрахунок голосів ніколи не тривав більше двох днів.

У більшості областей УРСР вибори проходили за сценарієм, затвердженим владою. Громадяни демонстрували високу явку на виборчі дільниці та незмінний результат – 99,9 % на користь блоку комуністів і безпартійних. У західноукраїнських областях під час виборів 1946–1947 рр. влада не змогла змусити місцевих мешканців прийти до виборчих урн. Підтримувані учасниками національно-визвольного руху західні українці бойкотували вибори, вважаючи незаконними не лише урядові дії, але й сам факт присутності радянської влади у регіоні. У результаті добровільно тут голосували лише 10 % населення, під примусом – 30 %, а 60 % взагалі не брали участі у виборах. Проте офіційні результати виборів у західноукраїнських областях, оголошені владою, майже не відрізнялися від загальносоюзних.

Отже, організаційно-технічне забезпечення виборчого процесу в УРСР, згідно «сталінської» Конституції 1937 р. та інших законодавчих актів, було складною та чітко регламентованою процедурою, спрямованою на 100 % охоплення населення республіки голосуванням та забезпечення результатів на користь правлячої партії. Втручання у виборчий процес партійних органів призводило до дублювання функцій радянських працівників та членів виборчих комісій, а у кінцевому результаті оберталось порушенням виборчого законодавства та прав виборців.

Список використаних джерел

1. Конституция (Основной закон) Союза Социалистических Республик. М. 1937.
2. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки. К, 1937.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 1. Оп. 17. Спр. 29.
4. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 225.

5. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 249. 6. Патер І. Репресії та депортації населення Галичини у 40-х – 50-х роках ХХ століття // Новітня доба. Львів, 2014. Вип. 2. 7. Сливка Ю., Сеньків М. Селянський опір радянській західних областей // Історія українського селянства. Т. 2. 8. Положення про вибори до Верховної Ради УРСР. Львів: «Вільна Україна», 1946. 9 ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 113. 10. Там само. Спр. 74. 11. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 16. Спр. 58. 12. Там само. Оп. 20. Спр. 75. 13 Там само. Спр. 59. 14. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 2958. 15. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 16. Спр. 195. 16. Там само. Спр. 193.

References

1. Konstitutsiia (Osnovnoi zakon) Soiuzu Sotsialisticheskikh Respublik [Constitution (Basic Law) of the Union of Socialist Republics]. M. 1937. 2. Konstytutsiia Ukrainskoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliky [The Constitution of the Ukrainian Soviet Socialist Republic]. K., 1937. 3. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady (dali – TsDAVO Ukrainy). F.1, op.17, spr.29. 4. TsDAVO Ukrainy. F.1. Op.20. Spr.225. 5. Ibid. Spr.249. 6. Pater I. Represii ta deportatsii naselennia Halychyny u 40-kh – 50-kh rokakh XX stolittia [Repressions and deportations of the Galicia population in the 1940's and 1950's.]. Novitnia doba. Lviv, 2014. Vyp. 2. 7. Slyvka Yu., Senkiv M. Selianskyi opir radianizatsii zakhidnykh oblastei [Peasant resistance to Sovietization of the western regions]. Istoriiia ukrainskoho selianstva. T. 2. 8. Polozhennia pro vybory do Verkhovnoi Rady URSR. Lviv:»Vilna Ukraina», 1946. 9. TsDAVO Ukrainy. F.1. Op.20. Spr.113. 10. Ibid. Spr.74. 11. Ibid. Op.16. Spr. 58. 12. Ibid. Op.20. Spr.75. 13 Ibid. F.1, op.20, spr.59. 14. TsDAHO Ukrainy. F. 1. Op. 23, Spr. 2958. 15 TsDAVO Ukrainy. F.1. Op.16. Spr.195. 16. Ibid. Spr.193.

Oleksandra Stasiuk

ORGANIZATIONAL AND TECHNICAL COMPONENT OF THE PREPARATION AND CONDUCT OF ELECTION CAMPAIGNS IN THE USSR DURING THE PERIOD OF STALINISM

The article describes the organizational and technical aspects of the preparation and conduct of election campaigns in the USSR during the period of Stalinism. It characterizes campaign events (formation of election commissions, preparation of documentation, preparation of lists of voters, nomination of candidates, communication, financial preparation and the like), the voting process and announcement of the results under the review of compliance with constitutional norms. The agitation campaign was highlighted as an important element of pre-election activities. The article also outlines the role of councils and executive committees at various levels in the organization and conduct of elections. It emphasizes the complete control over the electoral process by the party authorities of government, the use of manipulative technologies and administrative resource by the regime. It shows the differences between the electoral process in the Western areas where the elections were held in the presence of the troops of the Red Army and where they were compulsory.

Key words: USSR, Stalin's period, election campaigns, organizational and technical component of the elections.

УДК 930.25(1–21) «1943/1950»

Регіна Чуйко

ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РАЙОННИХ І МІСЬКИХ АРХІВІВ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД (1943–1950 РР.)

На основі аналізу архівних джерел та опублікованих наукових досліджень у статті розглядається регіональні особливості відновлення діяльності місцевих архівних установ України в повоєнний період. Відновлення роботи архівних установ розпочалося з Харківської області, де налагоджено роботу 10-ти районних архівів. Крім того, у Харкові утворено оперативні архівні групи для відбудови архівної справи в інших областях України. Оскільки територія центральної України зазнала руйнувань, значна частина адміністративних установ, була повністю знищена, і більшості районних центрів і містах окремої будівлі під розміщення державного архіву не було. На території Західної України значних руйнувань не було, однак виникла проблема кадрового забезпечення архівних установ.

Ключові слова: районні і міські архіви, відновлення діяльності, відбудова, повоєнний період.

Друга світова війна, що забрала життя багатьох десятків мільйонів людей та зруйнувала тисячі міст і сіл, також нанесла невиправні втрати і для культурної спадщини. Не винятком була і архівна справа, яка потребувала відновлення документальної та матеріальної бази. Перед окупацією відбулася масова евакуація архівних матеріалів у східні регіони СРСР, в ході якої значна частина документів була розпорошена чи втрачена. Під час бойових дій більша частина архівних приміщень зруйновано або значно пошкоджено, архівні матеріали утилізувалися, архівні